

סיכום

אפשר שלדעתו אין לו תקנה בשטיפה גרידא, או להיפך, שאין צורך כלל להוציא אותם, שכן זוהי טומאה בלועה.

כל האמור הוא בשטיפה במים. בשטיפה במי רגלים נחלקו תנאים האם מועילה, והלכה שכן (רמב"ם).

פשתן שספג מרוק הנידה מטמא כל עוד הוא לח ולא לאחר שנתייבש, לדעת חכמים וכן הלכה. ר' יהודה מטמא אותו כשהורטב במים: יש מפרשים שמדובר ברוק יבש, והרטבתו מחזירה אותו ללחותו (רש"י), ויש מפרשים שמדובר בלח, ובא לומר שההרטבה אינה מועילה לטהרו (מסקנת תוס' והר"ש). גם הרטבה מרובה אינה מועילה להסיר את הרוק, מפני שנבלע היטב בפשתן (גמרא).

כלי חרס שספג מי רגלים של זב וזבה, לדעת רש"י ניתן להסירם ממנו על ידי שטיפתו ג' פעמים, ובכך ניתן לטהרו לגמרי, אם ישבר. בשטיפה פחותה מזו – החרס עדיין מטמא את הנושא אותו מחמת המשקין הבלועים בו, ודווקא משום שניסה להוציא ממנו את המשקה ובכך הקפיד עליו (חסדי דוד). לדעת הרמב"ם ועוד ראשונים, לא מדובר על הסרת הבלוע בכלי, אלא על טהרת מי השטיפה: השטיפה ג' פעמים מועילה להסיר את מי הרגלים שדבקו בכלי, ומן השטיפה השלישית והלאה המים טהורים (על כל פנים אינם אב הטומאה). לגבי טהרת הכלי עצמו ממה שנבלע בו,

מערכה קפח. תעובת דם חטאת בדם עולה (עט-ב, פא, א)

למזבח, ונתינתו למעלה אין בה לאו אלא עשה ("לאו הבא מכלל עשה – עשה הוא", לעיל לד, א) – לא כל שכן!¹.

חכמים חולקים על דרשת ר"א, ולדעתם היתר "לשם עצים" נאמר רק בשאור ודבש. נוסף על כך, מצינו בספרא (ויקרא נדבה פרשתא ד, ח) דרשה מיוחדת מ"דמו" (ויקרא ג, יג, עיין מלבי"ם אות לט), למעט דם עולה שנתערב בדם חטאת. נראה ששתי הדרשות נצרכות: הדרשה מ"דמו" מלמדת שאין היתר לזרוק את דם העולה למעלה לשם זריקה מדין "עשה דוחה לא תעשה"², ואילו הדרשה כאן מלמדת שאין היתר לעשות כן אפילו "לשם מים"³.

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ב, יא) פוסק כדעת חכמים. במערכה קפ התבאר, שמתוס' והיראים משתמע שדעתם כר"א, על פי סוגיות ההולכות בשיטתו.

פרטי הדין לפי שתי השיטות

לדעת ר' אליעזר יש לתת את הדם תחילה למעלה ואחר כך למטה, משום שדם חטאת קודם לדם עולה (להלן פט, א). השמירה על דיני הקדימה חיונית, ולכן בתערובת חטאת חיצונית בחטאת פנימית סובר ר"א שאי אפשר לתת בחוץ "לשם מים" ואחר כך בפנים, משום שחובה להקדים חטאת פנימית לחיצונית (ומאידך אי אפשר לתת בפנים ואחר כך בחוץ, כי הכניסה להיכל פוסלת את דם החטאת החיצונית), ולכן ישפכו לאמה (גמ' פא, ב)⁴.

בדיעבד, מודים חכמים שהעושה כר"א – קרבנו כשר,

המשנה דנה בדם קרבנות כשרים שנתערבו זה בזה, כאשר האחד מהם הוא מן הקרבנות הניתנים למטה, בחצי התחתון של המזבח (עולה, שלמים, אשם, בכור מעשר ופסח; להלן נשתמש בדוגמא של עולה בלבד), והשני הוא דם חטאת הניתן בקרנות שבראש המזבח. האם יש תקנה לתערובת זו?

מחלוקת התנאים וטעמיה

מכיוון שקבעה התורה לתת את דם העולה למטה – קיים איסור לשנות את מקומו ולתתו למעלה, וזהו "לאו הבא מכלל עשה" (חסדי דוד זבחים ח, י; קרן אורה פא, ב, ד"ה נתן בחוץ), ולכן סוברים חכמים שהדם ישפך לאמה. לעומתם, ר' אליעזר מחדש שיש היתר לזרוק את הדם המעורב משום ש"רואין את הדם [של העולה, שאינו ראוי למקום זה] כאילו הוא מים".

מחלוקת זו דומה למחלוקתם (עז, א) על העלאת אברי חטאת שנתערבו באברי עולה, שם התיר זאת ר' אליעזר משום ש"רואה אני... כאילו הם עצים". בסוגיה שם מופיעה דרשה שממנה למד ר"א את היתרו, מדיוק "לריח ניחוח אי אתה מעלה, אבל אתה מעלה לשם עצים". לגבי דם לא מצינו דרשה דומה, ונראה שר"א לומד זאת מקל וחומר: ומה אברי חטאת, שאינם מיועדים כלל להקטרה ואף יש לאו מיוחד על העלאתם למזבח ("כל שממנו לאישים הרי הוא בבל תקטירו") – הותרו לשם עצים; דם עולה, שמיועד

2. שהרי כשם שעשה דוחה לא תעשה – כך ידחה לאו הבא מכלל עשה (קרן אורה פא, ב). לדיון בעניין "על"ת בעניינינו ראה במערכה הבאה, הערה 6.

3. ראה במערכה קפ דיון דומה על הדרשות בעניין אברי עולה באברי חטאת.

4. כך פירשו רש"י ושטמ"ק (בהשמטות, אות ט). בשפת אמת תמה על כך, למה יפסלו קדשים מחמת דין זה שאינו מעכב? (ראה דיון דומה בהערה 7 והערה 9). ופירש את הגמ' אחרת: לדעת ר"א אכן יתן את החטאת החיצונית בחוץ ואחר כך בפנים, אבל המשנה לא רצתה להאריך ולפרט את שיטתו, וכוונת הגמ' בקושיה "היכי ליעביד" לא כיצד יעשה הכהן, אלא כיצד ישנה התנא בקיצור: אם ישנה שיקדים את החוץ – הרי מצוה להקדים את הפנים, ואם ישנה להקדים את הפנים – לא יהיה

1. יתירה מזו: תוס' (יומא נז, ב ד"ה אלא) ותוס' רי"ד (שם) כותבים, שבתערובת קרבנות שדמם ניתן באותו מקום, כגון פר ושעיר של יום הכיפורים, גם חכמים מודים לסברת "לשם מים" (אם כי, שאר הראשונים שם כנראה חולקים בדבר, ראה במערכה הבאה: בתערובת דם פר ושעיר של יום הכיפורים), ופירוש הדבר, שכל שהדבר שאנו עוסקים בו ראוי יותר להקטרה או לזריקה – יותר ראוי להתיר את העלאתו לשם מים.

בכך יובן מדוע הגמ' להלן (פא, ב) מניחה בפשטות שר"א אומר "רואין" גם בנייתנים בפנים שנתנם בחוץ ולהיפך (וכן מדויק בתוספתא זבחים ח, יא, עיין בחסדי דוד), שכן אף זה נלמד בקל וחומר מאברי חטאת.

פירוש הדבר, שגם חכמים מודים שהנתינה "לשם מים" מועילה שמתנה זו לא תכפר (עין תוס' פא, ב ד"ה נתן וכו', ב ד"ה ואי, ובמערכה סז).

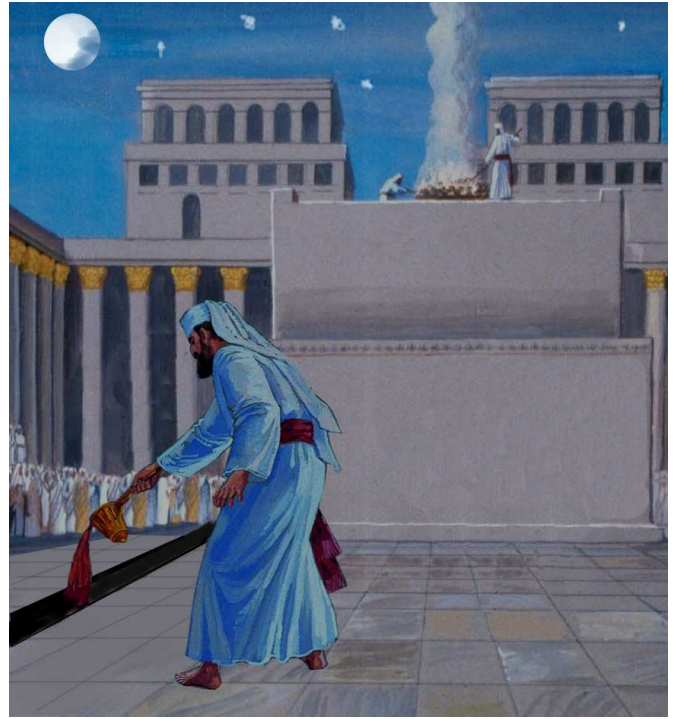
שפיכה לאמה, בכל מקום שנאמרה בעניין זה, אין פירושה שישפוך את הדם מיד לאמה ויפסלנו בידיים, אלא ימתין עד הערב שמש, אז הדם נפסל בלינה, ואז ישפוך (רש"י פב, א ד"ה כיון). זאת, בניגוד לשפיכה שהוזכרה במשניות הקודמות, על תערובת בדם פסולים וכיוצא בו, שישפך מיד, מפני שהוא פסול גמור, והשפיכה לאמה לא תפסלנו יותר מכפי שכבר נפסל. ויש מהאחרונים שחולקים בדבר וסוברים שאף במשנה כאן הכוונה לשפיכה מיידית (שפת אמת; ערוך לנר יבמות צ, א)⁵.

האם "יש בילה"?

על מנת להכשיר את החטאת והעולה במתן דם למעלה ואחר כך למטה, לכתחילה או בדיעבד, עלינו להניח מציאותית שכאשר נותנים מן הדם המערוב למעלה – יש בו גם מדם החטאת. הדבר תלוי בשאלה האם "יש בילה", כלומר, האם נוזלים המתערבבים זה בזה מתמזגים היטב, כך שניתן להניח בוודאות שבכל טיפה וטיפה מן התערובת יש מעט מכל אחד מהם.

מפשט המשנה נראה שיש בילה, ולכן הכל מודים שאם נתן למעלה ואחר כך למטה הרי זה כשר, וכך מבארת הגמ' את דעת חכמים⁶. אולם נחלקו אמוראים באשר לשיטת ר' אליעזר בעניין זה, בקשר לשיטתו במי חטאת שנתערבו בהם מים רגילים (ראה אודותיה במערכה קצ): ריש לקיש ורבא סוברים שלדעתו יש בילה, ואילו רב אשי סובר שלדעתו אין בילה.

הגמ' מאריכה להסביר את משנתנו וברייתות נוספות על פי שיטת רב אשי: בתערובת חטאת ועולה, התיר ר"א לתת למעלה ואחר כך למטה רק אם הרוב הוא מן החטאת, ונתן למעלה יותר משיעור דם העולה, וכך אין ספק שמעט מדם החטאת ניתן למעלה⁷. ולפי זה לא יצא ידי העולה, שמא לא

שפיכה לאמת המים בלילה. לדעת רש"י, דם חטאת שנתערב בדם עולה לא ישפך מיד לאמת המים שבעזרה, אלא רק לאחר שקיעת השמש, כשנפסל בלינה.

ואפילו רק נתן את הדם למעלה – יכול הוא להמשיך ולתת למטה (רש"י ד"ה ואם לא נמלך ושטמ"ק אות יז). יש בכך חידוש מכמה בחינות: א. למרות שהיה שלב מסוים בו היה אסור להקריב את הדם – לא חל עליו פסול 'דיחוי' (עין לעיל מערכה קעב). ב. הקרבן שדמו מועט אינו בטל בקרבן שדמו מרובה (אפילו מיעוט קטן, שאילו היה תערובת דם במים – לא היה ניכר כדם), וזאת על פי הכלל: "עולין [קרבנות הראויים למזבח] אין מבטלין זה את זה" (פא, א). ג. מתן הדם למעלה לא כיפר, אפילו לדעה "שלא במקומו – כמקומו דמי" (ואילו היה מכפר – היה הבשר נפסל באכילה, והנתינה החוזרת למטה איננה נחוצה ואיננה מועילה להכשירו), וזאת משום שהיה "לשם מים" ולא לשם כפרה.

זה מדויק, כי יש קרבנות שבהם אם יעשה כן יפסל הקרבן החיצון בכניסתו להיכל, ובהם אכן צריך להקדים את החוץ לפנים, ולכן השמיט התנא את שיטת ר"א. לפירוש זה יש השלכה גם על דין השפיכה לאמה, ראה בהערה הבאה.

5. רש"י למד זאת מדברי הגמ' על דעת ר' אליעזר בתערובת חטאת פנימית וחיצונית, שלפי פירושו מודה ר"א שדם זה ישפך לאמה, ואי אפשר לתתו בפנים ואחר כך בחוץ, מפני שהדם הנכנס יפסל בכניסתו. והקשה רש"י: הרי גם בשפיכתו לאמה יפסל הדם, ואם כן עדיף להכניסו בפנים, וכך לפחות הדם הפנימי יוכשר! ומכח קושיה זו למד שהשפיכה לאמה אינה אלא בערב, לאחר שיפסל ממילא בלינה, וזה עדיף מהכנסה להיכל, שפסלו בידיים מיד (ועיין חיבת הקודש פב, א, שכתב שה"א בזה לשיטתו הכללית, כגון בתרומות פ"ח מ"ט, שאין לפסול קודש בידיים כדי להציל קודש אחר, אפילו אם זה שייפסל עומד להיפסל מאליו). בשפת אמת תמה על כך, שלא מצינו עיבור צורה אלא בבשר ואימורים, מפני קדושתם, ואילו דם שטרם נזרק אינו נחשב כפסולי המוקדשין, אלא ששפיכתו לאמה היא הפסד ממון קדשים, ולעניין זה אין נפקא מינה אם יפסל גם בלינה. ופירש את הגמ' באופן אחר, ראה בהערה הקודמת, שאין כוונת הגמ' שר"א מודה שדם פנימי וחיצון שנתערבו ישפכו לאמה, ולא באה לומר שאסור להכניס את התערובת להיכל, אלא כוונתה שבקרבנות הנפסלים בכניסתם להיכל עדיף לתת בחוץ ואחר כך בפנים, ולפי זה

בטלה ראיית רש"י לחידושו.

בערוך לנר למד מסתימת הרמב"ם, שלא כתב להמתין עד הערב, שאין צורך בעיבור צורה, והסביר זאת אחרת מהשפת אמת, שחששו חכמים שמא מחמת העיכוב בשפיכה הדם יזרק בטעות למזבח.

6. עיין במערכה קצ הערה 2.

7. יש להעיר על הדוחק בתירוץ זה: דם החטאת ניתן באצבע, בכמות קטנה מאד, ולפי זה צריך לומר שדם העולה שנתערב מועט ביותר. נקודה נוספת: לכאורה עדיין לא בטוח שיתן מן החטאת בארבע הקרנות (אלא אם כן יתן בכל קרן יותר מכמות דם העולה שבתערובת, ואינו משתמע בגמ'), ויש ללמוד מכאן שכדי להכשיר את הקרבן מתיר ר"א להסתפק במתנה בטוחה אחת בלבד, מפני שהשאר אינן מעכבות (וראה דיון דומה בהערה 9).

תוס' (ד"ה כגון) דנים בכיוצא בזה על שפיכת שריים, האם מותר לתת את התערובת באופן שלא יתן שריים כלל, ומצדדים להוכיח שהדבר מעכב מהגמ' להלן פא, א "שריים צריכין אצטבא", האוסרת לתת את שריי הדם במקום שאינו ראוי להם. על כך השיבו אחרונים (עולת שלמה, מים קדושים), שכאשר יש לפנינו שריים – אסור לעשות מעשה בידיים ולשנות את מקומם, אבל מותר לתת את הדם באופן שלא יהיו שריים כלל.

התערובת יש להניח שיש בה בין מדם הפר ובין מדם השעיר, וזה כדעה שיש בילה (וכן פסק הרמב"ם הל' עבודת יום הכיפורים ה'י¹⁵). ממילא מסתבר, שגם הראשונים שנוקטים כר' אליעזר בעניין "לשם מים" – יפסקו כחכמים שיש בילה.

"יש בילה". על פי השיטה שיש בילה, נוזלים הנשפכים זה לזה מתמזגים במידה כזו, שבכל חלק מן הנוזל יש משהו משני מרכיביו.

סיכום

כשנתערב דם חטאת בדם עולה, לדעת ר' אליעזר יש לתת תחילה את התערובת למעלה ואחר כך למטה, ואף על פי שנותן דם שלא במקום הראוי לו – הרי זה כמים. לדעת חכמים אין לעשות כן, ואם נתן למעלה – רשאי לתת למטה והכל כשר. הרמב"ם פוסק כחכמים, ותוס' והיראים כנראה פוסקים כר"א.

שזוהי ההכרעה בפירוש המשנה.

13. הר"י קורקוס פירש כך, אבל כתב גם: "ואפילו בבלול אפשר שצריך מתנה אחת או ארבע לכל קרבן", ולכאורה זה כדעה שאין בילה.

14. כוונתו לתערובת שני סוגי שמנים, עיין שם ברש"י, אבל שמן עם נוזל אחר אינו מתערב יפה, כידוע.

15. הריטב"א שם כותב: "כתבו בתוספות: וצריך לומר דהאי סוגיא סבירא ליה כמאן דאמר במסכת זבחים יש בילה... ואפילו למאן דאמר בעלמא אין בילה – שאני הכא, דכיון דדם הפר ודם השעיר שוין במתנותיהן – דכולי עלמא יש בילה", וכן גם בתוס' רבנו פרץ, וציון לברייתא הנ"ל בזבחים עה. הדברים צריכים עיון: וכי משום שמתנות הפר והשעיר שוות בהלכותיהן הם נבללות טוב יותר? ותוס' שם (נז, ב ד"ה אלא) כתבו סברה זו שיש להקל בפר ושעיר משום שמתנותיהם שוות לגבי "רואין כאילו הם מים" ולא לגבי בילה. עוד קשה, שבסוגיה כאן על תערובת אחת באחת או ארבע בארבע מוכח שלדעה שאין בילה – הרי זה גם בקרבנות זהים! ומדוחק הקושיה יתכן לפרש דברי הריטב"א, שמכיוון שדם הפר והשעיר עומד להתערב לאחר המתנות על הפרוכת, לצורך מתן הדם על מזבח הזהב, הרי שאם נתערבו קודם לכן – לא היתה זו תקלה סתמית שכלי אחד נשפך לתוך חברו, אלא הכהן הגדול טעה ועירב אותם בכוונה תחילה מוקדם יותר, ומכיוון שעירב אותם בכוונה – עירב היטב (כפי ההלכה: "לערבן יפה יפה", שם נח, א), ולכן הכל מודים שיש בילה (סברה דומה, על חילוק ב'בילה' לפי האופן שבו אירעה התערובת, ראה להלן מערכה קצ הערות 14, 6). אבל תוס' רבנו פרץ, שמציון גם לברייתא הנ"ל, לא יתיישב בכך.

ניתן מאומה ממנה למטה, והברייתא "התחתונים עלו לו" פירושה – למצות שיירי החטאת. כמו כן בתערובת מתן אחת במתן אחת, כגון בכור במעשר, צריך לומר שכמות הדם משני הקרבנות ידועה, והכהן נתן על המזבח כמות גדולה יותר מאשר כל אחד מהם, וכך בטוחים אנו שניתן משניהם⁸. בתערובת מתן ארבע במתן ארבע, כגון עולה בשלמים, צריך לומר שנתערבו כשיעור ארבע מתנות מכל קרבן, ונתן את כל הכמות המעורבת⁹. בתערובת מתן ארבע במתן אחת, נתערב שיעור ארבע מתנות בשיעור מתנה אחת, ונתן את כל הכמות. אלא שעל כך מקשה הגמ' מן הדיון על 'בל תוסיף', כי אם נתן רק מתנה אחת מן הקרבן שטעון מתנה אחת – אין כאן בל תוסיף!¹⁰ לפיכך מפרש רבה¹¹ את משנתנו בתערובת כוסות, ובכל כוס כמות מספקת של דם מקרבן אחר, וכך יש ודאות שנותן מכל קרבן את מתנותיו במקום המיועד להן, ומסקנת הגמ' שזהו התירוץ הנכון למשנה לפי השיטה שאין בילה¹².

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ב,יא-יב), הפוסק כחכמים, פוסק גם שיש בילה: "דמי קדשים שנתערבו, בין דם בדם בין כוס בכוסות... הניתנין מתן ארבע בניתנין מתן ארבע – יתן הכל מתן ארבע", ולא ארבע מזה וארבע מזה. ובהמשך: "נתערבו הניתנין למעלה בניתנין למטה... נתן למעלה ושאל – יתן למטה ואלו ואלו עלו לו"¹³.

ראיה להכרעה זו מדברי שמואל בראש השנה יג,ב: "לכל אין בילה חוץ מין ושמן"¹⁴, והוא הדין לשאר סוגי הנוזלים, כמו דם (עיין רש"י ותוס' שם ד"ה חוץ). אף לעניין תערובת דמים, מצינו ברייתא (לעיל עה,א): "קרבן יחיד שנתערב בקרבן יחיד... נתערבו שחוטין – נותן ארבע מתנות מכולן, ואם נתן מתנה אחת מכולן – יצא. רבי אומר: רואין את המתנה, אם יש בה כדי לזה וכדי לזה – כשרה, ואם לאו – פסולה", הרי שלשתי הדעות יש בילה (רש"י ד"ה אבל). עוד מצאנו בגמ' ביומא (נז,א), שדנה על תערובת דם הפר והשעיר ביום הכיפורים, ונוקטת בפשטות שבכל מתנה מן

8. מרש"י ד"ה אחת באחת נראה שפירש שיתן את הדם בשתי פעמים, ועיין בשטמ"ק בהשמטות אות ח.

9. ר' עקיבא איגר התקשה בזה: שמא יתן את כל דם העולה בקרן אחת ואת כל דם השלמים בחברתה, ולא נתן מאחד מהם שתי מתנות שהן ארבע? ובפנים מאירות תירץ, שאיננו חוששים לכך, מפני שגם אם יארע כך – אין זה מעכב, אלא שלכתחילה יש לעשות באופן שיתכן שיעשה כראוי. כמו כן מצינו בתערובת מתן אחת במתן ארבע (כלומר, שתים שהן ארבע), שר' יהושע מתיר לתת רק אחת אף על פי שיפסיד את השניה, ואיננו אומרים שהדם ישפך ויביא קרבן חדש כדי לאפשר את קיום המצוה במלואה.

10. אמנם היה מקום לחוש שדם זה התפזר לשתי מתנות (שכן לדעה "אין בילה" אין פירוש הדבר שהדם לא מתערב כלל, אלא שאין אנו בטוחים שהתערב לגמרי), ואם כן יש כאן ספק 'בל תוסיף'; אבל אין לבטל קרבן רק מספק בל תוסיף, אלא כשעובר בוודאי (תוס' פ,ב ד"ה בל תוסיף).

11. לפנינו בגמ' פא,א: רבא, אבל בשטמ"ק אות ב מגיה "רבה", וכתב בדקדוקי סופרים (אות כ) שכן הוא בכמה כתי' ודפוסים ישנים. ראיה לכך מהגמ' ביומא נז,א המובאת להלן, שם נוקט רבא בפשטות כדעה שיש בילה (ושם אין להגיה "רבה", כי רב פפא מדבר עמו).

12. בגמ' פא,ב נאמר: "מסקנא בכוסות פליגי", ורש"י מדייק: "מסקנא – דשינויין", כלומר, מסקנת התירוץ לדעת רב אשי (ראה בדיבור הקודם), ואין כוונת הגמ' לומר

באופנים מסוימים אפשר שחכמים מקילים יותר מר"א: לדעתם "יש בילה" ולכן כשנתן מעט מן התערובת במקום כלשהו – אנו בטוחים שמתנה זו באה מכל הקרבנות שנתערבו. בדעת ר"א נחלקו אמוראים, ולדעת רב אשי שיטתו ש"אין בילה". ממילא, כשיתן למעלה ולמטה לא יכשיר בכך גם את החטאת וגם את העולה: רק אם דם החטאת מרובה על העולה, ויתן למעלה יותר מכמות דם

העולה שבתערובת – אנו בטוחים שיצא ידי החטאת. הכשרת שני הקרבנות אפשרית רק בתערובת כוסות. גם בעניין "יש בילה" פסק הרמב"ם כחכמים, ונראה שכל הראשונים מודים בדבר. כשהדם נשפך לאמה – יש לעשות זאת לאחר הערב שמש (רש"י), ויש המתירים לעשות זאת מיד (שפת אמת).

מערכה קפט. דם הניתן במתנה אחת שנתערב בדם הניתן בשתי מתנות שהן ארבע (פ,א)

לו ר' יהושע: לא נאמר כל תגרע אלא כשהוא בעצמו. ועוד אמר ר' יהושע: כשנתת – עברת על כל תוסף ועשית מעשה בידך; כשלא נתת – עברת על כל תגרע ולא עשית מעשה בידך.

מהלך הדברים מעורר מספר שאלות, הן על ר' אליעזר והן על ר' יהושע: א. מהו טעם החילוק בין דם בתערובת לבין "כשהוא בעצמו"? ב. כיצד ר"א מקשה מבל תגרע ומתעלם מבל תוסיף? וכשתירץ על כל תוסף שאינו אלא כשהוא בעצמו – מדוע לא חשב שהוא הדין לבל תגרע, כתשובת ר' יהושע? ג. אם סבור ר' יהושע שלא נאמר כל תגרע אלא כשהוא בעצמו – מדוע לא סבר שהוא הדין לבל תוסיף, ולמה הקשה על ר"א "הרי הוא עובר על כל תוסף"? ואם כוונתו שגם בבל תוסיף הדין כך, והקשה תחילה לר"א רק כ"לשיטתך", הרי לכאורה צודק ר"א, שאם אין כאן איסור כל תגרע וכל תוסיף – עדיף לתת ארבע מאשר אחת, לצאת ידי שני הקרבנות! ד. האם מסקנת ר' יהושע "עברת על כל תגרע" מבטלת את דבריו הקודמים, שאין כל תגרע אלא כשהוא בעצמו?

בשאלות אלה עסקו ראשונים ואחרונים, ופירשו את המשנה ואת נקודת המחלוקת בין התנאים בדרכים שונות:

א. רש"י: גם בתערובת יש 'בל תוסיף', והקולא משום "רואין כאילו הם מים"

רש"י במשנה כותב: "ר' אליעזר אומר ינתנו במתן ארבע

המשנה דנה בדם קרבנות הניתנים למטה שנתערבו זה בזה, כאשר האחד טעון מתנה אחת (בכור מעשר ופסח), והשני טעון "ארבע", כלומר, שתי מתנות שהן ארבע¹ (עולה, שלמים ואשם). להלן נשתמש בדוגמאות של עולה ובכור, כפי שמופיע בגמרא. במקרה זה, אם נבחר לתת מהדם שתי מתנות שהן ארבע, כדין העולה – המתנה הנוספת מן הבכור איננה איסור עצמי (בניגוד לשינוי ממטה למעלה ולהיפך, שהוא "לאו הבא מכלל עשה"), שכן גם הקרן השניה ראויה לו. מכל מקום, זריקת דם מיותרת יש בה חשש איסור 'בל תוסיף', ככתוב: "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות, לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" (דברים יג,א)². מנגד, אם נבחר לנהוג בדם כדין בכור – החסרת מתנה אחת ממתנות העולה היא ביטול מצות עשה, וגם כרוכה בחשש "לא תגרע". על כך מופיע במשנה דיון עקרוני על גדרי 'בל תוסיף' ו'בל תגרע', ועל ההכרעה הראויה בין השיקולים הסותרים. לדיון זה השלכות על תחומים אחרים בהלכה, ולפיכך משנתנו נדונה בסוגיות מקבילות, בראש השנה (כח,ב) וערובין (ק,א).

בירור המשא ומתן בין רבי אליעזר לרבי יהושע

לדעת ר' אליעזר יש לתת מן התערובת שתי מתנות שהן ארבע, ואילו לדעת ר' יהושע יש לתת מתנה אחת בלבד³. לשון משנתנו: "אמר לו ר' אליעזר: הרי הוא עובר על כל תגרע! אמר לו ר' יהושע: הרי הוא עובר על כל תוסף! אמר לו ר' אליעזר: לא נאמר כל תוסף אלא כשהוא בעצמו. אמר

תגרעו ממנו" (דברים ד,ב), אולם בספרי נכתב איסור כל תוסף על הפסוק המאוחר יותר, וכן במשנה כאן "בל תוסיף" ולא "בל תוסיפו", וכן הובא ברמב"ם (ספר המצוות ל"ת שיג-שיד והל' ממרים ב,ט) וביראים (סי' שעא) ובסמ"ג (לאוין שד-שסה) ובחינוך (תנד-תנה). הרמב"ן (דברים יב,ל) מפרש על דרך הפשט, שהפסוק המאוחר עוסק בענייני המקדש והקרבנות דווקא (על פי הקשר הפרשה, עיין שם), ואולי משום כך הובא דווקא פסוק זה במשנתנו.

3. בתוס' (פ,ב ד"ה כל תוסף) נאמר שיתן את המתנה על הקרן באופן שהדם יהיה ניכר רק מצד אחד של זוית המזבח, ולא משני צידיה כדין הרגיל בעולה, כי הנתנה על שני הצדדים היא כל תוסף. בשפת אמת (פ,א) סובר שאין בכך איסור, וממילא עדיף כך, כדי שיתקן מה שאפשר. וראה לעיל מערכה צג, שדעת הרמב"ם שגם בדרך כלל דם הבכור ניתן בזוית המזבח, ופשיטא שאין בזה כל תוסף. על כל פנים, מלשון המשנה "מתן אחת" כניגוד ל"מתן ארבע" משמע שאין צורך לתת בקרן.

1. כך פירשו רש"י (ד"ה מתן ארבע ובראש השנה כח,ב ד"ה מתן ארבע) ותוס' (פ,ב ד"ה מתן ארבע), והרמב"ם (הל' פסוהמ"ק ב,יא), אלא שנראה מדבריו שאת "מתן ארבע במתן ארבע" פירש על חטאת, ואת "מתן אחת במתן ארבע" פירש על שתיים שהן ארבע, עיין בלחם משנה; ועיין גם בפירושו למשנה ובר"י (קורקוס). טעמו של דבר, שאם "ארבע" כפשוטו, חטאת, הרי על כך נחלקו ר"א וחכמים לעיל. בערובין (ק,א ד"ה ינתנו) פירש רש"י שמדובר על חטאת, ותמחו על כך (עיין חסדי דוד זבחים ח,י באריכות). ובתוספתא (ח,ט) מפורש: "חטאת יחיד שנתערבה זו בזו... וכן בתורות וכן בעולות וכן בשלמים – נותן ארבע מתנות מכל אחת ואחת", הרי שלשון "ארבע מתנות" יכולה להאמר גם על הניתנים שתיים שהן ארבע. פירוש נוסף המובא במאירי בראש השנה שם: מדובר בשתי חטאות שנתערבו, אחת שטרם ניתנו מתנותיה ושניה שכבר ניתנו ממנה ג' מתנות (ודחה פירוש זה, משום שהגמ' כאן מזכירה את הבכור).

2. קיים פסוק דומה קודם לכן: "לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא